

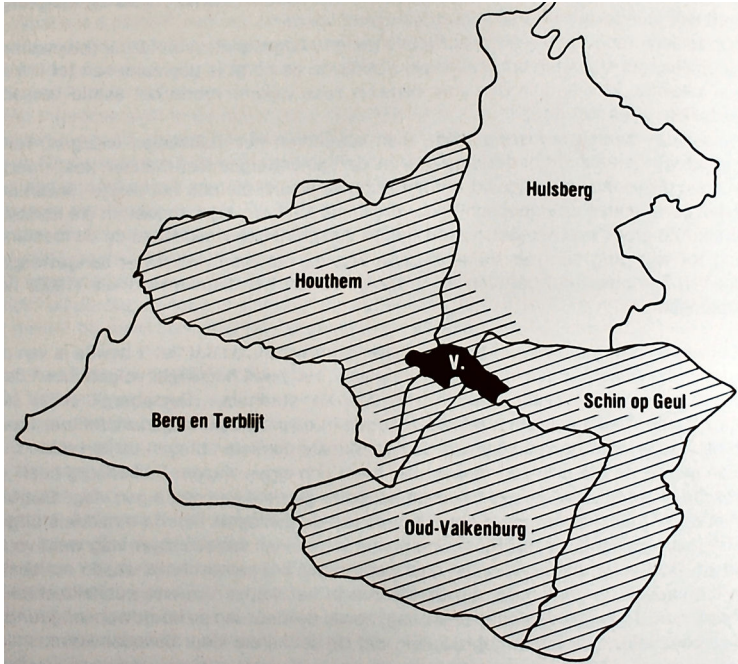
Het laatste jaar van de gemeente Schin op Geul

De veronderstelling lijkt vanzelfsprekend: het jaar 1940 moet voor het gemeentebestuur van Schin op Geul dramatisch zijn geweest. De tweede wereldoorlog is begonnen, de gemeente wordt opgeheven. De uiterst moeizame wijziging van gemeentegrenzen rond Valkenburg is ten einde - de uitbreiding van de gemeente Valkenburg met Houthem, Schin op Geul, Oud-Valkenburg en delen van Berg en Terblijt en Hulsberg besloeg een tijdsperiode van ruim vijftig jaar. Het was dus het laatste jaar van gemeentelijke zelfstandigheid. Ook moet het eerste oorlogsjaar het bestuur van deze kleine gemeente voor grote problemen hebben gesteld. Het doornemen van de notulen van gemeenteraad en college van burgemeester en wethouders zou dus om meerdere redenen spannende lectuur moeten opleveren, zou je zo denken.

Gemeentelijke herindeling

Aan het einde van de dertiger jaren van de vorige eeuw werd eindelijk een punt gezet achter een lange lijdensweg :de aanpassing van de gemeentelijke indeling rond Valkenburg. Zoals gezegd heeft dat meer dan vijftig jaar geduurd, vanaf de tachtiger jaren van de negentiende eeuw. Maar al in de Franse tijd, in 1799, hebben de commissarissen van de Valkenburgse commune hun beklag gedaan over gemeentelijke begrenzings in relatie tot lokale belastingen: het zat dus al langer niet helemaal goed. Het verloop van de pogingen vanaf 1884 om Valkenburg aan een groter grondgebied te helpen is in vier artikelen van Huub Keulen in "Geulrand" van 1990 (nrs. 29/32) uitvoerig en gedocumenteerd beschreven.

De situatie was achteraf gezien zonneklaar: de oude gemeente Valkenburg was ook toen al via toerisme en vreemdelingenverkeer een potentiële economische motor van de streek maar kon vanuit de begrensde ruimte van de oude omwalling van het stadje niet uit de voeten. Weliswaar komt uit de stukken een beetje besmuikt ook de gedachte naar voren dat schaalvergroting van bestuurlijke eenheden automatisch een betere bestuurskwaliteit zal opleveren, maar in hoofdzaak gaat het om een ander probleem: de vraagstukken, die het gemeentebestuur van Valkenburg moest aanpakken, hielden niet aan de gemeentegrenzen op en de buurgemeenten staken wat dit betreft de handen niet uit de mouwen.

De grootte van Valkenburg tot 1940¹ (gearceerd de toevoegingen)

Het verloop van de verschillende herindelingsplannen (in totaal zes) was het klassieke verhaal: kort samengevat was de oude gemeente Valkenburg voor en de omringende plaatsen tegen. Wat Schin op Geul betreft klopt dat niet helemaal: in de eerste fase gaf men wel enig tegengas, maar later verflauwde het verzet om uiteindelijk om te slaan in een akkoord.

Ik beperk mij tot het laatste fragment van deze langdurige geschiedenis en tot de gemeente Schin op Geul.

Vanaf 1937 was de laatste fase van de uitbreiding van Valkenburg in procedure. Het provinciaal bestuur presenteerde op 5 november 1937 een zesde plan tot uitbreiding van deze gemeente. De motivatie was als vanouds: een groter grondgebied van Valkenburg dient het algemeen belang en de

¹ Afbeelding uit: De geschiedenis van Valkenburg-Houthem 1979 Schurgers, Notten, Pluymaekers

bijzondere belangen van de inwoners van de gehele streek, zowel op economisch als sociaal terrein. Vergroting van deze gemeente levert waarborgen voor de ontwikkeling als toeristenoord en voor de bevordering van het vreemdelingenverkeer in het Mergelland. Openbare orde en veiligheid worden eveneens gediend. Het provinciaal bestuur meent dan ook dat de samenvoeging van enkele gemeenten en delen daarvan ook door moet gaan tegen de mening van een of meer van de andere gemeenten in.

Op 15 februari 1938 komt in Schin op Geul de Commissie van ingezetenen bijeen, toen voorgeschreven als onderdeel van de herindelingsprocedure. Naast de gemeenteraad als hoogste bestuursorgaan kon de bevolking zelf via deze bijzondere commissie zijn mening over de plannen kenbaar maken. De commissie gaat unaniem akkoord met het herindelingsvoorstel en dus met de opheffing van de eigen gemeente. Liever onderdeel van een sterke gemeente Valkenburg dan verdere afkalving van gemeentelijke zorg in Schin op Geul en een langzame financiële dood van de eigen gemeente.

Twee dagen later vergadert de gemeenteraad. Een raadsmeerderheid is voor. Alleen wethouder van Liere en raadslid Damoiseaux zijn tegen: zij menen dat men niet zo somber over de financiële kant van de eigen gemeente moet oordelen. Optimisme over de financiële voordelen van samenvoeging lijkt hen voorbarig en overdreven. Met hun opmerking, dat ook de nieuwe gemeente Valkenburg nog wel eens in geldzorgen zal komen, geven ze blijk van profetische gaven. Maar ze kunnen de andere raadsleden niet overtuigen.

Op 3 februari 1939 gaat een ontwerp van wet tot herindeling van het gebied rond Valkenburg van het provinciaal bestuur naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken en aan het begin van 1940 zegt het ministerie medewerking toe aan indiening van dit ontwerp bij de Tweede Kamer. De oorlog gooide vanzelfsprekend roet in het eten: van de start van deze procedure kwam natuurlijk weinig of niets terecht. Niettemin was de bezetting er de oorzaak van, dat de realisering van deze herindeling sneller tot stand kwam dan mogelijk zou zijn geweest als de normale wettelijke weg zou zijn gevolgd.

Op 17 augustus 1940 bezoekt de gevolmachtigde van de Rijkscommissaris in de provincie Limburg onze contreien; na een rondrit door het betrokken gebied blijkt deze heer Schmidt veel voor het herindelingsplan te voelen. Daarna gaat het snel: op 4 september 1940 staat de beschikking van de Secretaris-generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken van 30

augustus 1940 in de Staatscourant. Op 1 oktober 1940 is onder meer de oude gemeente Schin op Geul ter ziele.

Bij het doornemen van raadsverslagen en notulen van B en W - vergaderingen uit die tijd valt een opmerking van de archivaris bij de latere ordening van deze stukken in het oog: "veel vergaderingen na 9 april 1940 zijn slechts fragmentarisch genotuleerd". Dit lijkt mij logisch, waarschijnlijk had men wel andere zorgen dan een zorgvuldig verslag van gemeentelijke besluiten. Een tweede en zeer merkwaardige constatering: de raad van Schin op Geul vergaderde na de opheffingsdatum rustig door.

Opheffingsbeschikking

Op zaterdagmorgen 5 oktober 1940 komt de gemeenteraad om tien uur in het gemeentehuis bijeen om kennis te nemen van het eervol ontslag van burgemeester Ruijpers (ook bij beschikking van de Secretaris Generaal van Binnenlandse Zaken, waarnemend hoofd van dit departement) per 1 oktober in verband met de opheffing van de gemeente op deze datum. De oud-burgemeester is zelf niet aanwezig; wethouder Franssen zit als loco de vergadering voor. Verder wordt over het ontslag en dus het afscheid van deze gemeentebestuurder geen woord gesproken. Vervolgens besluit de raad tot wijziging van de kapitaaldienst der begroting 1940 in verband met de aanleg van riolering in de buurt Strucht.

Op 21 oktober vergadert men weer, nu met een wat uitgebreidere agenda. Ook nu is er belangstelling voor rioleringsaanleg: op voorstel van de heer Laval besluit de raad tevens de Grachtstraat van riolering te voorzien. De laatste beslissing van de raad van een niet meer bestaande gemeente? Verder regelt de raad enkele financiële zaken: men neemt kennis van het oordeel van een commissie tot onderzoek van de gemeenterekening over 1939 en van de rekening van het Burgerlijk Armbestuur.

De heer H. van Loo heeft de gemeente schadevergoeding gevraagd voor zijn ingeleverd jachtgeweer, "dat door de Duitschers is weggevoerd". De raad is van mening, dat hier van overmacht sprake is, zodat tot enige vergoeding niet kan worden overgegaan.

Over de opheffing van de gemeente is overigens in de verslagen nauwelijks een woord te vinden. Dit is natuurlijk merkwaardig, want normaliter zal een gemeentebestuur in zijn nadagen proberen nog snel het een en ander te regelen, voordat een ander bestuursorgaan het voor het zeggen heeft. De enige verklaring, die mij plausibel lijkt, is dat men door de snelle annexatie is

verrast. In plaats van een besluitvorming in de Kamers, die ook toen toch zeker maanden zou hebben geveerd, kwam immers bliksemsnel een departementale beschikking.

Wel bespreekt de raad in de vergadering van 19 maart 1940 de herindelingsituatie en besluit dan eenparig een adres aan de Minister van Binnenlandse Zaken te richten. Gaan de plannen nu wel of niet door? "De onzekere toestand is onhoudbaar". De minister is er waarschijnlijk niet toe gekomen om op dit adres te antwoorden. Overigens is er in de B en W-bijeenkomst van 23 april nog een tegengerucht: "De verwachte uitbreidingsplannen van Valkenburg zijn toch vermoedelijk van de baan".

De oorlogssituatie

Verslagen van gemeentelijke vergaderingen zouden, dacht ik, een objectief beeld kunnen geven van de feitelijke situatie in en rond mei 1940, het moment van de Duitse inval en het begin van de bezetting, en een indruk verschaffen van de gemeentelijke zorgen in deze bijzondere tijden. Dat valt tegen. De eerste raadsvergadering tijdens de bezetting, op 4 juni 1940, behandelt slechts de doorhaling van een hypotheek en het verlenen van vrijstelling van hondenbelasting aan baronesse Von Schrader, de bewoonster van kasteel Oost. Tegen de achtergrond van het tijdsgebeuren nogal triviale zaken. Burgemeester Ruijpers merkt nog op: "*de droeve tijdsomstandigheid waarin ons land zich bevindt zijn oorzaak dat deze vergadering niet eerder werd gehouden*" - het onzorgvuldige Nederlands zij hem vergeven.

Ook in de volgende raadsvergaderingen gaat de gemeentelijke huishouding zijn gewone gang: men regelt enkele eenvoudige begrotingswijzigingen, sluit een kasgeldening, benoemt commissieleden tot onderzoek van de gemeenterekening en leden voor het Burgerlijk Armbestuur.

Wellicht zijn de notulen van de collegevergaderingen boeiender van stof? De vergadering van 14 mei 1940 opent onder de kop "Oorlogstoestand". Het college constateert:

"Daar de Duitse troepen Vrijdag, 10 mei, in alle vroegte ons land zijn binnengevallen, is ons land in oorlog met Duitsland. De gevolgen wat de levensmiddelenvoorziening betreft zijn voor het oogenblik niet te overzien. Binnen zeer korten tijd zijn we op ons eigen aangewezen, aanvoer uit het noorden is uitgesloten." De burgemeester heeft een gesprek gevoerd "met den molenaar L. Funcken, deze heeft duizenden K.G. rogge en tarwe in voorraad. Is bereid deze ter beschikking te stellen".

Verwachten we opmerkingen over geweld of plunderingen door de bezetters ? Integendeel, er wordt bezorgd gewezen op de kooplust van de Duitse soldaten - het verschijnsel "Butterfahrt" is kennelijk niet nieuw. De aankopen hebben zo'n vormen aangenomen dat de burgemeester de winkeliers heeft moeten verzoeken geen levensmiddelen meer af te geven; op basis van een opnieuw van kracht verklaarde Verordening op de Winkelsluiting moeten de winkels om acht uur 's avonds gesloten zijn.

"Daar de brug over de Geul door de Nederlandsche militairen is opgeblazen wordt overlegd op welke wijze een noodbrug voor voetgangers te maken is. Besloten enige canadaboomen in de Gracht te laten kappen om over de Geul heen te leggen, waarop planken te bevestigen, deze zijn ook uit deze boomen te zagen.

De timmerman Scheien zal voor een en ander zorgen. De houtzager Leo Lemmens zal zorgen voor het zagen. De voerman Wiel Bemelmans zal de boomen vervoeren en kappen".

timmerman Jan Scheien

Ook de bezetter wendt zich tot het gemeentebestuur: de gemeente moet er voor zorgen, dat "*ten spoedigste de in de wegen aangebrachte wegversperringen worden weggeruimd. De hulpwegwerkers zullen met dit werk worden belast en de brokken zullen in de wegen worden gereden.*" Zo maakt men van de nood een deugd. Maar "*Wethouder Franssen vraagt, wie zal deze kosten betalen, belooft honderden guldens. De voorzitter meent niet anders dan dat het Rijk deze opruimingskosten te betalen heeft. De kosten zullen terzijner tijd gedeclareerd worden*". Het lijkt aannemelijk, dat daarvan niet veel terecht gekomen zal zijn.

De oorlogstoestand heeft ook gevolgen voor de werkgelegenheid ter secretarie : "*...de werkzaamheden zijn van dien aard geworden, dat voor Jac. Steinbusch geen werk is. Besloten is Jac. Steinbusch aan te zeggen, dat hij naar ander werk moet uitzien, daar te verwachten is dat hij binnenkort ontslagen moet worden*". Zo schijnt de oorlog een ambtelijke carrière van onze vroegere dorpsgenoot abrupt te hebben beëindigd.

Met de burgemeester gaat het niet zo goed :

"De voorzitter verzoekt wethouder Franssen hem deze week te vervangen, is tengevolge van ziek zijn nog niet in staat zijn werk te verrichten. Wethouder Franssen is gaarne hiertoe bereid en geeft den voorzitter ernstig in overweging eenigen tijd rust te nemen".

In de volgende collegevergadering (4 juni 1940) heeft het leven kennelijk weer zijn normale loop hervat. De gepensioneerde onderwijzer A.H.Laeven krijgt vergunning om speldjes te verkopen ten bate van het K.R.O.

Wereldapostolaat en men wijzigt het ambtenarenreglement. De gemeente Wijlre heeft door het uitdiepen en verbreden van de Ransdaler vloedgraaf het langs deze beek lopende voetpad zodanig versmald, dat dit nauwelijks meer begaanbaar is. Burgemeester en wethouders gaan de gemeente Wijlre aansprakelijk stellen voor mogelijke ongelukken, die niet kunnen uitblijven. Zo nodig wordt ook de provincie ingeschakeld.

Er ligt een offerte voor verkeersborden met snelheidsbeperking in de bebouwde kom, maar aanschaf wordt voorlopig nog eens aangehouden.

De volgende vergaderingen gaan zo door. B en W van Wijlre waren niet op de hoogte van de werkzaamheden aan de beek, hebben zich intussen ter plaatse op de hoogte gesteld en zullen met de klachten rekening houden en alles herstellen. Alsof er niets gebeurd is verleent men bouwvergunningen, verhuurt eigendommen en behandelt men de gebruikelijke financiële aangelegenheden. Zo nu en dan blijken er complicaties: op 9 juli verneemt het college van de Commissaris der Koningin richtlijnen met betrekking tot

het gebruik van de Duitse taal in de correspondentie met de Duitse autoriteiten.

De huishouding der gemeente anno 1940

Opheffing van de gemeente noch de bezetting hebben dus niet zichtbaar tot bestuurlijke complicaties geleid. Verschilde het besturen van een gemeente in die dagen met de huidige praktijk ?

Het schaalverschil is natuurlijk duidelijk, het takenpakket is kleiner en eenvoudiger. Een dorpsgemeente als Schin op Geul heeft een minimale secretariebezetting. Naast de burgemeestersecretaris en de gemeenteontvanger (de heer F.W.H.van Loo) waren er drie ambtenaren in dienst: de latere burgemeester (van Meerssen, Valkenburg en Weert) F.A.A.H.Breekpot, die zich als tijdelijk ambtenaar bekwaamde in de gemeenteadministratie, Jac. Steinbusch, in dienst sedert 1938, en de heer C.J.Nijst, benoemd per 1 februari 1940. Daarnaast was een ambtenaar belast met het toezicht op de distributie van levensmiddelen, de heer W.A.J.Weerts. Nog een benoeming in 1940: de heer J.H.W.Brouwers wordt belast met de controle op de werklozen. Als de raad zich bezorgd toont over de van rijkswege vastgestelde lage bezoldiging van diens werkzaamheden, wordt hij door B en W tevens belast met de administratie van werklozenzorg, de administratie en verkoop van goedkope levensmiddelen en tenslotte nog benoemd als agent arbeidsbemiddeling, zodat in totaliteit een aanvaardbaar salaris ontstaat.

De heer J.J.Cox is in functie als bezoldigd gemeenteveldwachter, criminaliteitsbestrijding was nog geen thema. Het plaatselijke arrestantenlokaal mag volgens de Procureur-generaal te 's-Hertogenbosch niet meer als zodanig worden gebruikt, hetgeen B en W tot de conclusie brengt, dat voor een nieuw lokaal moet worden gezorgd (13 februari 1940). De raad stelt een beslissing hierover echter uit "in verband met de uitbreidingsplannen van Valkenburg" in de vergadering van 19 maart. De rechtspositie van de veldwachter was magertjes geregeld, zo blijkt uit de notulen van de collegevergadering van 9 januari 1940. Ten gemeentehuize lagen rekeningen van dokter Pinckers en apotheek Maessen met betrekking tot een ongeval, de veldwachter de laatste zomer overkomen. "*Door de val met zijn fiets werd hij gewond aan een been en handen en moest hij zich onder doktersbehandeling stellen.*" Uiteindelijk besluit B en W om de raad voor te stellen de kosten ad f.12,17 te betalen, onder de uitdrukkelijke vermelding dat de gemeente hier geen verplichtingen heeft ; zij hoeft voor eventuele ongevallen van de veldwachter niet op te komen. Overigens valt

slechts te hopen, dat deze rekening passend werd voldaan - in de raadsstukken is van dit "probleem" niets terug te vinden.

Men vindt in de verslagen ook in de huidige gemeente-"politiek" nog herkenbare fenomenen.

Als de raad op 19 maart 1940 een beslissing moet nemen over de aanleg van riolering voor woningen aan de Heekerbeek in het verre Valkenburgse deel van de gemeente denkt het raadslid van Liere aan zijn electorale achterban dichterbij huis en pleit voor de verbetering van de Gracht en het aanbrengen van een straatlamp te Opscheumer.

In de vergadering van B en W van 9 januari 1940 ontstaat een meningsverschil tussen de burgemeester en de beide wethouders, de heren Franssen en Vliegen, over de benoeming van een nieuwe gemeentebestuurder. De burgemeester ondersteunt de sollicitatie van de heer E. Smeets, o.m. werkzaam geweest in de gemeente Munstergeleen ("waar zijn broer burgemeestersecretaris is"), ondanks het gemis van het vereiste diploma. De geofende lezer ziet beide wethouders in de notulen als het ware de wenkbrauwen fronsen en voorspraak van de collega-burgemeester vermoeden. Ondanks een tweede positief punt (de heer Smeets heeft twee jaar lang *"de burgemeestersecretaris van Heel en Panheel als het ware vervangen, was in dienst van dien burgemeester en niet in dienst der gemeente"* - een vervanging, die ongetwijfeld een niet in de gemeentewet voorkomende bestuursvariant betekende) krijgen de wethouders hun gelijk en wordt de heer Nijst, wiens "bescheiden en kalm optreden" een goede indruk maakte, benoemd.

Opvallend in de vergaderverslagen is het beperkte en "huishoudelijk" karakter van het toenmalige gemeentebestuur. Eenvoudige zaken vragen de aandacht : de verbetering van een weg, riolering aan de Heekerbeek in verband met wateroverlast in de Reinaldstraat te St. Pieter (ook toen al), de exploitatie van gemeente-eigendommen als mergelgroeve ten behoeve van kalkwinning, het verlenen van enkele bouwvergunningen en een bescheiden beheer van de gemeentelijke financiën en belastingen. Zo behandelt het college een verzoek van H.J. Caubo te Heerlen *"namens zijn broer Jan, wonende te Parijs, om ontheffing der straatbelasting over 1940, daar het voormalig ouderlijk huis sinds januari jl. niet verhuurd is"*. De laatste B en W vergadering van de gemeente Schin op Geul op 3 september 1940 - toch een historisch moment - kent slechts één agendapunt, althans daarna stopt de verslaglegging abrupt, nl. het verlenen van een Hinderwetvergunning aan

de kalkmergelgroeve "De Schaesberg". Men kan zich een passender afsluiting van het dagelijks bestuur van een gemeente voorstellen. Beleidszaken, die nu in de gemeentelijke bestuurspraktijk aan de orde van de dag zijn, komen niet voor. Ook de armenzorg bijv. is met de huidige bijstandsregelingen niet te vergelijken. Naar aanleiding van het verzoek om financiële ondersteuning van een vrouw *"wier man in het krankzinnigengesticht is opgenomen, wordt besloten haar zeventienjarige zoon te werk te stellen als hulpwegwerker. De moeder werd gewezen te zorgen, dat haar zoon zich ten spoedigste aangeeft op een der steenkolenmijnen om werk. Wethouder Vliegen zal zich zo spoedig mogelijk in verbinding stellen met de Directie om zoo spoedig mogelijk tewerkstelling te verkrijgen"* (B en W vergadering 30 juli 1940).

Onderwerpen als verkeer en milieu komen niet op de agenda voor, afgezien dan van het niet aankopen van verkeersborden tot snelheidsbeperking in de bebouwde kom en bezorgde opmerkingen over stofoverlast als gevolg van open mergelwinning.

Al met al blijkt het besturen van Schin op Geul zelfs in uiterst roerige tijden een weinig opwindende bezigheid.

Frans Vanmeulebrouk

Bronnen :

Archief gemeente Schin op Geul:

- register 7 (Notulen raadsvergaderingen 28 september 1937 - 21 oktober 1940)
- register 14 (Notulen vergaderingen van B en W december 1936 - september 1940)

Gemeentearchief Valkenburg a.d. Geul.

Kwartaalmagazine "Geulrand", 1990 (nrs. 29 t/m 32)